

معرفی نسخه‌ای از البیاض و السواد سیرجانی با نامی مجعول

در یادداشت‌های استاد مجتبی مینوی

محسن پورمختار

در جلد دوم کتاب یادداشت‌های استاد مجتبی مینوی، نسخه خطی‌ای معرفی شده که نام واقعی‌اش بر آن مرحوم پوشیده بوده است. نسخه معرفی شده در واقع دست‌نوشته‌ای از کتاب «البیاض و السواد» خواجه ابوالحسن علی بن حسن سیرجانی است. ابتدا یادداشت مرحوم مینوی را می‌خوانیم:

الحکمة المشرقیة

مراد کتاب ابن سینا نیست، کتاب «بیان الحکمة المشرقیة» در ۷۳ باب در عرفان و تصوف (از نوع عوارف المعارف سهروردی و رساله قشیری) که در کتابخانه طوپ قاپوسرای است به نشان نمره ۱۵۱۴ Ahmad.

جمع فی هذا الكتاب ابواب من حکم قوم قل فی الناس غدرها و جل عند الله قدرها و خطرها و هم اکابر الصوفیه ...

۱۳۵ ورق است به قطع وزیری، تمام می‌شود به قطعه‌ی ابی الحدید المصری:

انا حق والحق للحق حق لبسنى ذاته فما ثم فرق الخ

و سپس: و هذه آیات کتبتها بعض الفقراء الی امام من ائمة المسلمين من الفقهاء نسأل فیها مسائل مشکلة فاستحسن الامام ذلك منه و لم یجبه عنها مقرأً بالعجز

ایها الواحد الامام الفرید سید عالم فقیه مفید الخ

کتابت نسخه بردست احمد الملقب بالشریف ابن عثمان القزوینی... لسنه اربع و ثلثین و سبعمائة.

در هیچ جای کتاب اسم آن برده نشده است، خواه الحکمة المشرقیة و خواه چیز دیگر، این اسم را یکی از مالکین نسخه بعدها بر ورق اول ثبت کرده است و بی‌اساس است.^۱

همان‌گونه که در بالا عرض شد، نسخه‌ای را که استاد مینوی معرفی کرده‌اند، در واقع کتاب «البیاض و

چکیده:

کتاب البیاض و السواد تألیف خواجه ابوالحسن علی بن حسن سیرجانی کرمانی، از منابع اصلی عرفان و تصوف اسلامی است و از منابع مطالعاتی شیخ محی الدین ابن عربی نیز بوده است. این کتاب از نوع الرساله القشیریة امام قشیری و للمع فی التصوف ابونصر سراج توسی می‌باشد. نویسنده در نوشتار حاضر به معرفی نسخه‌ای از کتاب مذکور که در جلد دوم کتاب یادداشت‌های استاد مجتبی مینوی با نامی مجعول مورد اشاره قرار گرفته است، می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها:

کتاب البیاض و السواد، ابوالحسن سیرجانی، معرفی نسخه خطی، عرفان اسلامی، تصوف اسلامی، معرفی کتاب، کتاب یادداشت‌های مجتبی مینوی.

۱. یادداشت‌های مینوی، ج ۲، ص ۱۹۸.

السواد» تألیف خواجه ابوالحسن علی بن حسن سیرجانی کرمانی از مشایخ برجسته تصوف قرن پنجم است. البیاض و السواد کتابی است از نوع الرسالة القشیریه امام قشیری و اللمع فی التصوف ابونصر سراج توسی. این کتاب از منابع اصلی عرفان و تصوف اسلامی است. البیاض و السواد از منابع مطالعاتی شیخ محیی‌الدین ابن عربی نیز بوده است.^۲

آنچه که استاد مینوی از آغاز نسخه نقل کرده‌اند: «جمع فی هذا الكتاب ابواب من حکم قوم قل فی الناس غدرها^۳ و جل عند الله قدرها و خطرها و هم اکابر الصوفیه...» در واقع بخشی از خطبه کتاب است.^۴ بیت ابوالحدید مصری که در یادداشت ایشان آمده، مطلع قطعه‌ای چهاربیتی از اوست.^۵ عبارات «و هذه آیات کتبتها بعض الفقراء الی امام من ائمة المسلمین من الفقهاء نسأل^۶ فیها مسائل مشکلة...» آخرین جملات منشور از کتاب البیاض و السواد است و بیت: «ایها الواحد الامام الفرید / سید عالم فقیه مفید» آغاز قطعه‌ای پانزده بیتی است که البیاض و السواد با آن پایان می‌یابد.^۶

دست‌نوشته‌ای که استاد مینوی معرفی کرده‌اند تا آنجا که نگارنده اطلاع دارد، دهمین نسخه شناخته شده از البیاض و السواد است و به نظر اینجانب از این کتاب هنوز نسخه‌های بیشتری موجود است. نکته‌ی قابل ذکر در باب نسخه‌های این کتاب آن است که بیشتر آنها دارای نام جعلی و فاقد نام مؤلف هستند. این امر به اعتقاد بنده محصول آن است که خواجه سیرجانی هیچ جای البیاض و السواد از خود و نام کتاب خود یاد نکرده است. نسخه‌های شناخته شده^۷ کتاب البیاض و السواد که نام مجعول دارند عبارتند از:

۱. نسخه کتابخانه دانشگاه ییل با انتساب به ابن عربی با نام جعلی جذوة الإصطلاء و حقیقة الإجتلاء.
۲. نسخه کتابخانه بریتانیا با نام جعلی أقوال الأئمة الصوفیة.
۳. نسخه کتابخانه ملّی ملک با نام جعلی رسالة التصوف.
۴. نسخه مذکور در فهرست کتب خطی عربی انجمن آسیایی بنگال با نام جعلی الرسالة فی التصوف.
۵. تلخیصی از البیاض و السواد در سفینه تبریز نام نهاده شده به مقامات و احوال اهل معرفت.
۶. نسخه کتابخانه تویقاپوسرای با نام جعلی الحکمة المشرقیة.

و نکته پایانی اینکه شخصی که نام نسخه مورد بحث را الحکمة المشرقیة یا بیان الحکمة المشرقیة نهاده ظاهراً در نامگذاری خود به عنوان باب نخست البیاض و السواد که در نسخه‌ها به دو شکل باب الحکمة و باب بیان الحکمة آمده نظر داشته است. به نظر می‌رسد در مورد نسخه‌ی تویقاپوسرای عنوان باب نخست باید به همان شکل باب بیان الحکمة باشد.

منابع

السیرجانی، ابوالحسن علی بن الحسن؛ البیاض و السواد من خصائص حکم العباد فی نعت المرید و المراد؛ تصحیح و تحقیق محسن پورمختار؛ تهران: مؤسسه‌ی پژوهشی حکمت و فلسفه ایران و دانشگاه آزاد برلین آلمان، ۱۳۹۰.
شفیعی کدکنی، محمدرضا؛ زبان شعر در نثر صوفیة؛ تهران: انتشارات سخن، ۱۳۹۲.
یادداشت‌های مینوی، جلد دوم (تصوف و متصوفه)؛ به کوشش مهدی قریب. محمدعلی بهبودی؛ تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول، ۱۳۸۴.

۲. زبان شعر در نثر صوفیة، ص ۵۳۰ و مقدمه نگارنده بر البیاض و السواد، ص ۳۹.

۳. صورت «غدرها» اشتباه کاتب نسخه و در واقع مُصَحَّف «عدّها» است و نیز «نسال» که صحیح آن «یسأل» است.

۴. البیاض و السواد، ص ۷.

۵. البیاض و السواد، ص ۳۵۹.

۶. لبیاض و السواد، ص ۳۵۹-۳۶۰.

۷. برای اطلاعات بیشتر از نسخه‌های البیاض و السواد رک به: مقدمه نگارنده بر البیاض و السواد.